

«МИ – ВСІ СЛІПЦІ. БРЕДЕМО У МАЙБУТНЄ НАВПОМАЦКИ. ЗРЯЧІ ТІЛЬКИ В МИНУЛЕ»: ДИНАМІКА ПАМ'ЯТІ У РОМАНІСТИЦІ ДОКІЇ ГУМЕННОЇ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (36) 2016

УДК: 821.161.2-31.09"19"Д.Гуменна : 159.923.2

Довганич Н. «Ми – всі сліпці. Бредемо у майбутнє навпомацки. Зрячі тільки в минуле»: динаміка пам'яті у романістиці Докії Гуменної; 15 стор.; бібліографічних джерел – 19, мова – українська.

Анотація. У статті проаналізовано специфіку трансформації пам'яті у романах «Діти Чумацького Шляху», «Хрещатий Яр», «Золотий плуг», «Скарга майбутньому», виявлено авторську інтерпретацію Голодомору та Голокосту та їх вплив на спогади письменниці, досліджено рецепцію минулого на різних часових проміжках.

Романістика Докії Гуменної розглядається як унікальний наратив воєнного часу, центральною проблемою якого стає взаємозалежність індивідуальної та колективної пам'яті, опрацювання травми та подолання ностальгії. Особливу увагу звернено на порівняння мемуарів «Дар Евдотії» з сюжетною основою романів письменниці. Дослідження дозволяє простежити, як творчість Д.Гуменної розширює тематичні особливості українського еміграційного роману другої половини ХХ століття.

Ключові слова: пам'ять, ностальгія, травма, репрезентація минулого, національна ідентичність.

Процес реконструкції табуованих місць національної історії і відновлення обірваної тяглості пам'яті у післявоєнний період набуває важливого значення у проблематиці романного дискурсу. В еміграційному середовищі здійснюються перші спроби наративізації травматичного минулого, які стають відгуком на потребу знайти «безпечне» місце між пригадуванням і забуттям, між ословленим і замовчуванням через складні пошуки історичної правди у війні пам'ятей. Однією із стратегій побудови художнього твору стає прагнення внести важливі корективи у критичне розуміння історичних подій ХХ століття та їх наслідків на основі власного досвіду виживання у тоталітарній системі. Тому творчі доробки українських письменників-емігрантів починають функціонувати як медії у формуванні культурної пам'яті.

Аналіз художньої специфіки таких текстів невідривно пов'язаний з використанням теоретичних можливостей студій пам'яті, культуральних, соціологічних, психологічних та інших міждисциплінарних гуманітарних досліджень, спільним об'єктом яких є пошук прихованих причин, закономірностей, форм та способів роботи пам'яті, механізмів пригадування та забуття. У цій галузі вагому роль відіграють праці Моріса Хальбвакса, П'єра Нора, Кеті Карут, Авішя Маргаліта, Аляйди та Яна Ассманна, Естрід Ерль, Андреаса Гайсена, Міхаеля Ротберга, Светлани Бойм, Джея Вінтера та ін. Така інтерпретаційна парадигма дозволяє розширювати смислові можливості тексту в історичній та меморативній площині, а в контексті української еміграції – ще й здійснити оновлене перепрочитання творів, які були під цензурною забороною чи ще й досі залишаються на маргінесах літературного канону.

У текстах, спрямованих на опрацювання травм Першої та Другої світової війни, можна простежити виразне домінування минулого як історичного та емпіричного центру «тяжіння». Один із його виразників – ностальгія, яка пов'язана з ідеалізацією минулих епох, недосяжного образу батьківщини. Її поява у творах письменників-емігрантів (У.Самчука, І.Багряного, Т.Осьмачки, В.Барки, Д. Гуменної) спричинена розривом зв'язку з рідною землею, неможливістю повноцінно реалізувати власний творчий потенціал у нових соціально-політичних умовах. Проте вплив ностальгії супроводжується і негативним аспектом, який втілюється у спотворенні уявлення про минуле, неможливості його раціонального, несентиментального сприйняття: «Небезпека ностальгії у тому, що вона має тенденцію до сплутування дійсного і уявного дому. У крайньому разі вона може створити фантом батьківщини, заради якого хтось буде готовий померти чи вбити» [14]. Як наслідок, функціонування тріади минуле – теперішнє – майбутнє зупиняється лише на першому її складникові. Однак наративізація минулого – це процес, що здійснюється через посередництво іншого часу, який накладає нові засоби на інтерпретацію подій. На критичній неможливості відновити минуле у його первісному вигляді, на його сконструйованому характері наголошує німецька дослідниця Е.Ерль у дослідженні «Пам'ять у культурі». На її переконання, об'єктив студій пам'яті не може бути спрямований на якість відтвореного минулого, адже «індивідуальні і колективні пам'яті ніколи не є віддзеркаленим зображенням минулого, а радше виразною ознакою потреб та інтересів індивіда чи групи, які здійснюють пригадування у теперішньому» [16, с.8]. Отож, минуле виявляється недосяжним для реконструкції, оскільки воно завжди постає під змінним фокусом, а

тому кожна письменницька спроба відновити світ пам'яті – це побудова нової, якісно іншої, унікальної дійсності.

Постать Докії Гуменної у дискурсі української еміграційної прози ще й досі залишається малодослідженою. Життю і творчості письменниці присвячені лише окремі розвідки В.Пепа, А.Погрібного, П. Сороки, О.Коломієць, І.Захарчук, В.Родигіної та ін. Однак на сьогодні відомі більше 20-ти книг авторки, серед яких збірки репортажів, нарисів, оповідань, повісті «Де недавно ведмеді ходили» (1930), «Мана» (1952), «Велике Цабе» (1952), «Небесний змій» (1983), романи «Діти Чумацького Шляху» (1947-1951pp.), «Хрещатий Яр» (1956), «Скарга майбутньому» (1964), «Золотий плуг» (1968) та мемуари «Дар Евдотеї» (1972). Романний доробок письменниці, значна частина якого написана уже в еміграції, дозволяє простежити, як вибудовується український воєнний наратив через персональний досвід жінки-свідка, як здійснюється кореляція трьох часових пластів та як змінюється рецепція через збільшення часової дистанції до описуваних подій. Тому мета нашого дослідження спрямована на розширення методологічних підходів до інтерпретації творів Д.Гуменної та актуалізацію їх в анти тоталітарному дискурсі.

У контексті аналізу динаміки пам'яті цікавою є згадка у мемуарах письменниці про незвичайну дитячу гру, яку вона любила у дитинстві та яка дозволяла їй виходити за межі реального у невидимі пласти часу: «Замість ляльок мала я іншу гру: заглядати у минуле. [...] Як тут було сто років тому» [3, с.74]. Такі видива постають і перед героєм роману «Діти Чумацького Шляху»: «А я скидаю десять століть і бачу ці степи у дикій первісній красі» [4, с.145]. Цей потяг до розшарування часу, пошуку слідів минулого у сьогоденні має також героїня роману «Хрещатий Яр» Мар'яна Вересоч, яка багаторазово апелює до нерозривності власного ментального зв'язку з попередніми поколіннями: «Пряма лінія веде мене в глибину тисячоліть до моїх предків, я рівна з ними перед лицем одного: потреби щастя» [9, с.281]. Така увага до успадкованого досвіду свідчить про ще один аспект творчості письменниці, який виявляється у намаганні відновити забуту тяглість української історії. На таку особливість творчої манери Гуменної впливає, за вдалим висловом дослідника В.Пепа, «дивовижна глибочінь генетичної пам'яті письменниці» [11, с.14]. На цьому аспекті творчого доробку авторки акцентує і А.Погрібний: «Пильний інтерес до схованого у глибинах віків – це, либонь, і є найприкметнішою особливістю творчих уподобань літераторки» [12, с.450].

Романи Докії Гуменної демонструють зацікавлення шляхами становлення власної ідентичності через спроби ретроспективного самоопису у різних художніх ролях та через змінні часові проєкції. Так, головні герої авторки Тарас Саргола (роман «Діти Чумацького Шляху»), Мар'яна Вересоч

(«Хрещатий Яр», «Скарга майбутньому»), Гаїна Сай («Золотий плуг») – це письменники-початківці, які, усвідомлюючи власну унікальність, намагаються протистояти партійній диктатурі заради творчого та особистісного розвитку. За сюжетними лініями простежується спільність не лише психологічних характеристик цих героїв (невпевненість, саморефлексивність, принциповість), а й чітка подібність їхніх життєвих історій до біографії письменниці.

Найважливішим доказом на користь домінуючої автобіографічності художніх полотен Д.Гуменної виступають її мемуарні нариси у двох книгах «Дар Евдотеї» (1972), які ще мають додаткову назву «іспит пам'яті». Ця книга стає завершальною спробою об'єднати раніше описувані досвіди, змінити якість подій з художніх на документальні. Тому мемуари письменниці розставляють вказівки на те, які реальні історії втілилися у сюжетах її прозових творів. Водночас усвідомлення власної внутрішньої відчуженості і самотності, прагнення відмежуватися від дійсності переходять з особистості Гуменної на її головних персонажів: «Почуття своєї інакшості – «я не така, як усі», почуття окремішності й чужості оточенню – це було вже готове у мені» [3, с.93]. Найбільшу спільну подієву основу з мемуарами має роман «Діти Чумацького Шляху»: спогади про дитинство, голодні роки під час навчання, цензурні утиски, невдачі у прагненні стати частиною літературного середовища. Повторне ретроспективне повернення у мемуарах до вже пережитого і втіленого у романі ще раз підкреслює потребу здійснити аналіз минулого через безпосереднє розміщення власного «я» у центр оповіді, історично закріпити його у реальному часопросторі, вказати на необхідність автобіографічної інтерпретації текстів. Попри неможливість цілковито ототожнювати документальні події мемуарів та художній сюжет романів, означувати наратора чи героя як абсолютного двійника автора, повторюваність подій у спогадах та творах письменниці дозволяють вважати, що романи Докії Гуменної функціонують як художньо модифіковані версії індивідуальної пам'яті з різних часових перспектив. Водночас вагомою для аналізу динаміки пам'яті виступає їхня історична площина, яка демонструє проникнення травм Голодомору та Голокосту у творчість письменниці.

Історичні наслідки ХХ століття стають початком ідентифікації численних воєнних, культурних травм, які приховують за собою незворотній вплив шокуєчих подій на свідомість очевидців. Складний процес їх психологічного подолання пов'язаний і з терапевтичною здатністю письма, через яке пригадування може означати водночас й імператив з вимогою пам'ятати, і з прагненням забути: «Проблема виживання, у травмі, виникає специфічно як запитання: «Що означає для свідомості вижити?»» [15, с.61]. Кореляцію між власною та присвоєною травмою можна пояснити через

взаємодію двох типів пам'яті – індивідуальної і колективної, або, за М.Хальбваксом, внутрішньої – особистої, автобіографічної пам'яті та зовнішньої – соціальної, історичної пам'яті. Дослідник вибудовує таку схему їх взаємопроникнення, в якій індивідуальна пам'ять може використовувати колективну для заповнення лакун або навіть злитися з нею, натомість у колективну пам'ять тільки вибірково проникають індивідуальні досвіди, які «видозмінюються, як тільки поміщаються у ціле, яке уже не є свідомістю індивіда» [13, с.8]. Так, відчувати на собі вплив травми як колективного досвіду можуть і ті, хто отримав знання про неї опосередковано. Однак у контексті української культурної пам'яті цей процес повинен працювати і в зворотній дії, адже окремі свідчення очевидців, спогади, художньо-документальні тексти дають можливість змінити інтерпретацію подій в українській історії. Тому авторське бачення Д.Гуменної вступає у культурний полілог з іншими рецепціями війни того часу.

Власне тема голоду в Україні для письменниці починає ставати наріжною ще у 1928 році під час її офіційної подорожі-відрядження від літературного угруповання «Плуг» «по Україні для всебічного вивчення життя і побуту с/г комун і колективів» [3, с.262]. У спогадах «Дар Евдогеї» вона пригадує враження про відсутність харчових запасів і підсумовує це передбаченням трагедії: «Привид голоду вже заглядав у вічі» [3, с.262]. Однак перші намагання письменниці відверто написати про побачене у циклі «Листи зі Степової України» завершуються крахом її літературної кар'єри у Києві, тобто абсолютною неможливістю отримати доступ до друку власних творів. Тому до цієї теми письменниця повертається уже в еміграції. Однак не вдалося оминати цензурних втручань і у романі «Діти Чумацького Шляху», на чому акцентує Ю.Артеменко у книзі «Докія Гуменна повертається на Батьківщину»: «Переді мною два примірники «Дітей Чумацького шляху. Видане в Україні і видане в США. В американському примірнику посвята: «Цю книгу видано для вшанування жертв штучного голоду в Україні 1933 року. В українському примірнику цих слів немає» [1, с.31]. У другому нью-йоркському виданні 1983 року вони також є.

І у мемуарах, і в третій та четвертій книзі роману «Діти Чумацького Шляху» голод в Україні постає як запланована кампанія, однак розставлення акцентів між винуватцями і жертвами не здійснюється до кінця. Персонаж роману Тарас Саргола спочатку розуміє колективізацію та розкуркулення сіл як реалізацію мрії про рівність, як закономірний процес вдосконалення: «Прийдуть часи, забудуться методи і зусилля цього процесу переходу, тимчасом селянська психіка позбудеться консервативної закостенілості» [5, с.125]. Попри вагання та сумніви він все ж усвідомлює викривленість власного сприйняття дійсності: «Це – ін-

квізіція, найповільніше і найлицемірніше у світі знищення, тільки не вогнем, а холодом і голодом» [5, с.125]. Однак поділитися такими думками героєві ні з ким, оскільки ця тема уже починає ставати закритою. Розуміння закономірностей та причино-наслідкових зв'язків трагедії голоду у мемуарах суттєво відрізняється. Більша часова дистанція дає можливість ставити запитання про винуватців цього злочину: «Хто винен? Хто це робить? Бо ніяк мені не містилося в голові, що сама держава видувала своїх громадян» [3, с.364]. Д.Гуменна наголошує на неможливості знайти чи почути такі відповіді: «Це тепер, з ретроспективи часу, і з ви криттям таємних плянів Москви-Сталіна – взяти Україну голодом – все ясно» [3, с.364]. На нездатності творити під гаслом «жити стало краще, жити стало веселіше» [6, с.121] тоді, коли довкола все більш зримими стають наслідки радянської політики, діаметрально протилежні до гасел, і вибудовується конфлікт внутрішнього «я» авторки у мемуарах та героя її роману. Це демонструє здатність письменниці бути відкритою до присвоєння чужого досвіду, сприймати своє окреме життя як частину колективної цілісності.

Однак роль Д.Гуменної, як і персонажа у романі, у стосунку до описуваної дійсності – це позиція пасивного спостерігача, якому важко владнати власні душевні протиріччя. Хоча письменниця у своїх мемуарах пише про те, що 16 років життя у Києві були надважкими через недоїдання, неможливість влаштуватися на роботу, знайти близьких людей, однак її не можна назвати моральним свідком тоталітарного режиму. За концепцією філософа А.Маргаліта у його дослідженні «Етика пам'яті», моральний свідок «є тим, хто має досвід страждання – тим, хто є не лише спостерігачем, але також і стражданим» [18, с.148]. Однак стратегія пристосування чи виживання, яку обирає авторка для себе та свого героя, не демонструє активних дій, а натомість передбачає своєрідну роль тіні: не виявляти своїх думок і поглядів, не підтримувати жодної із позицій, відкидати усі потреби. Тому комплекс свідка чи уцілілого тут радше виявляється у прагненні ословити побачене задля того, щоб стати джерелом правдивої інформації, ретранслювати пам'ять.

За умов такого розвитку історичних подій насильство сприймається як закономірність, якої не уникнути, як один із виразників воєнного часу і зміни політичних лідерів. Появу такого відчуття у свідків тоталітарного режиму А.Маргаліт обґрунтовує через «нерівність сили між жертвою і злочинцем, яка щохвилини підтверджує, здавалось би, непереможність режиму» [18, с.156]. Під тиском цього частково спотворюється розуміння справжніх причин Голодомору, відповідальність за який нівелюється вірою у фатальність, приреченість. Однак у романі присутнє і намагання означити перешкоди у становленні пам'яті про ці події: «Нечуваний врожай змушував забувати гетакомби

загиблих. Чи може не було кому пам'ятати в порожніх, вимерлих селах? Стиралася пам'ять і про тих, кого поглинули Казахстан, сибірські простори. А, може, не було кому згадувати?»[6, с.121]. Так, Д.Гуменна віднаходить ключовий елемент, який, безумовно, вплинув на рецепцію Голодомору, а саме – втрату посередника у дихотомії пам'ятання/забуття, який повинен був здійснити вибір на користь однієї з можливостей. Натомість третьою можливістю виявилось ненадання цій події її справжнього значення. Однак важливо наголосити на відмінності між несвідомим та вимушеним забуттям, оскільки у національній пам'яті українців ми маємо справу з останнім. У середовищі тотальної підміни понять, невідповідності реальної та ідеологічно оформленої дійсності, багаторазово переписуваної історії надійність минулого та теперішнього існувала лише як тимчасова ілюзія, яку згодом змінювала інша. Тому забуття тут отримує нове значення, на якому акцентує А.Ассманн, «як цілеспрямована стратегія розвитку культури»[2, с.31].

У хронологічно наступному романі Д.Гуменної «Хрещатий яр» проблема пам'яті постає гостро і неоднозначно. Сюжетно події розпочинаються з відходу радянської влади з Києва, охоплюють період захоплення столиці німецькими військами і зрештою повернення перших: «Відповідно хронологія (1941-1943), заявлена у назві роману, контекстуально має набагато ширше прочитання і вказує на те, що це не лише Україна часів німецької окупації, а й Україна у протистоянні з тоталітаризмом різних гатунків, Україна у ситуації вибору і суспільних зламів» [10, с.183]. Поряд із згадками про Голодомор, який, як зазначає Гуменна, відбувався у селах, у романі «Хрещатий Яр» акцентується на тому, що і під час німецької окупації у Києві люди помирають голодною смертю, що спричинене відсутністю харчового постачання саме для українського населення, але не для німецького. У такій атмосфері ностальгія за минулим стає найшвидшою реакцією на зміну обставин, а тому радянська дійсність викривлено починає сприйматися як певною мірою краща, безпечніша: «Думки її [Мар'яни – Н.Д.] так само гасають по всіх, розвернених бомбою війни нутрошах. Сьогодні і нікого навколо нема, хто б дивився вперед, а не завертав очима назад»[9, с.108]. Ще одним із проявів ностальгії стає уявлення про очікуваний прихід української влади, яка будуватиме нову державу: «Ні синіх жупанів, ні шараварів, «як Чорне море». А де ж шлики? А ми думали, що вернуться такі ж, які вийшли у двадцятому році»[9, с.217]. Однак зневіра у такій ідеалізованій можливості виявляється тоді, коли на зборах інтелігенції Києва виявляється, що залишилися лише ті, кого авторка часто називає «загубленими душами» – тобто пристосованці, які змінюють переконання відповідно до ситуації та власної вигоди. Свою боротьбу з ностальгією головна героїня Мар'яна

Вересоч намагається здійснити через прагнення рухатися вперед у майбутнє, яким би воно не виявилось, однак у жодному разі не повертатися назад: «То хоч через згарища, а в майбутнє!»[9, с.125]. Тому у ситуації вибору між двома тоталітарними режимами, вона не схиляється до жодного з них.

Чи не вперше в українській літературі Гуменна намагається провести історичну паралель між Голодомором і Голокостом. До такого спостереження вдається головна героїня після побачених знищень. Своєю подрузі-єврейці, яка переховується, вона боїться передати жахи, які чутками поширюються між людьми: «...як роздягали до білизни, як відкидали речі за паркан, а їх [євреїв – Н.Д.] вели до Бабиного яру, за кладовищем, як там над яром строчив їх кулемет і змітав у яр, німці кидали одну-дві гранати й земля присипала тисячі, може, неостріляних, може, живих, як електричним струмом убивали»[9, с.194]. Так, у структурі роману всі викривальні думки функціонують як перекази, неоднозначні здогадки чи роздуми-сумніви персонажів. У такий спосіб наратор позбавлений відповідальності за сказане, адже в основі дійсності твору – «ненадійна» історія, в якій не можна бути впевненим у жодному судженні про минуле, теперішнє чи майбутнє: обіцянки і гасла вождів виявляються брехнею, яка руйнує ілюзії про завтрашнє щасливе життя. Синхронне викривлення історії, а разом з тим і пам'яті, яка формується, про масові вбивства у Києві, демонструє згадка у романі про те, що на Лук'янівському кладовищі з'являється пам'ятник з шокуючим неправдивим написом: «На прохання українців в Києві знищено сорок п'ять тисяч жидів»[9, с.325]. Тому «хто когось сказав» стає єдиною правдою, яка ще має значення.

Хоча паралель Голокост-Голодомор теж постає як лише несміливе враження героїні, однак аргументи на користь такого порівняння очевидні: «Були часи, що селян виганяли з України, розлучали родини, знищили нас десять мільйонів. В мукках голоду вимерли села. А місто жило собі... Це, що тепер, – звірство. А то – не звірство? [...] Чому такий запізнілий гуманізм? Тому, що червоні робили це замуровано від усього світу, а ці – відкрито?» [9, с.212]. Цей уривок ідейно продовжує опрацювання проблеми несприйняття Голодомору як злочину, яку письменниця підняла у романі «Діти Чумацького Шляху». Однак виправданість порівнянь Голокосту з іншими антигуманними злочинами ХХ століття досі залишається теоретичною проблемою, адже такі зіставлення можуть нівелювати значення однієї з подій. Рішення цієї дилеми пропонує американський дослідник М.Ротберг у своїй концепції «multidirectional memoгу» (багатоспрямованої пам'яті) – тип пам'яті, яка здатна вийти за рамки окремої національної і в якій «перетин різних історичних пам'ятей ілюструє продуктивну, мультикультурну

динаміку»[19, с.3]. Саме такий підхід до колективної пам'яті відкриває нові можливості для переосмислення минулого, яке крізь різні травматичні досвіди змінює власну ідентичність. Таку спробу робить і Докія Гуменна, намагаючись розширити демаркаційні лінії сприйняття подій через історичні аналогії.

Роман письменниці «Золотий плуг» апелює до давньої української історії, а, зокрема, до виведення її генези від скіфських племен, над чим працює один із персонажів – історик Микола Мадій. Однак його логічно аргументовану роботу через заперечення у ній теорії братніх народів і виокремлення українського як самостійного не допускають до захисту. Тематика Голодомору у цьому романі розвивається через письменницьку діяльність головної героїні Гаїни Сай, небажання якої дотримуватися ідеологічних приписів залишило її поза літературним процесом. Гаїна працює над власним романом, у сентиментальну історію «синьої панчохи» якого раптово вриваються картини вимерлих сіл, сцена, у якій жінку арештовують за п'ять колосків: «Ні, ще не всі вмерли. Двадцять, чи трохи більше їх – це всі, що zostалися з села, де перед голодом жило п'ять тисяч людських душ»[7, с.107]. Тут індивідуальна пам'ять знову репрезентується як невідривна від колективної, постійно доповнювана нею. За прототипом цієї героїні простежується авторська маска: «Хто ж сказав про примару голоду ще за три роки до кошмарного 1933-року? Вона! І ще хто? Тоді, як цілі села вимирали, наші письменники писали про щасливе заможне життя і ковбасу з варениками на столі у селянина. Я навіть думаю, що коли й залишиться нефальшоване щось про добу колективізації, то це оті наївні нариси Гаїни Сай»[7, с.153]. Отже, Д.Гуменна вкотре за час еміграції повертається до переосмислення минулого, шукаючи відповідей на питання про мету та значення власної творчості.

Наскрізна авторефлексійність Мар'яни Вересоч стає основою роману «Скарга майбутньому». Виданий хронологічно пізніше цей твір є передісторією до роману «Діти Чумацького Шляху», оскільки повертає його героїв у повсякденне життя передвоєнного Києва. «Скарга» тут набуває для головної героїні значення бунту проти долі, проти приреченості на самотнє життя. Докія Гуменна використовує у цьому романі епіграф з поезії «Човен» Т.Шевченка, здійснюючи символічне порівняння цього образу з долею Мар'яни: «Мар'яна – безвесельний човен, розбитий у бурю на морі. Безпорадно крутиться серед бурхливих хвиль – і нема куди близько прибитися»[8, с.119]. Втрата віри у принади майбутнього довершується розчаруванням у можливості знайти споріднену душу. Злам в особистому житті, тиск зовнішніх обставин спричиняють до роздумів про роль людини у стосунку до власної долі, покликання. Однак і у

цьому романі привілейованість отримує минуле: «Ніхто не знає, яким буде прийдешнє. Перед майбутнім людина безсила. Вона хоче розширити рамки свого короткого буття знанням, але в майбутнє – безсила. Зате може в минуле»[8, с.206]. Отже, домінуючий вплив ностальгії за минулими ідеалізованими епохами, нездійсненими мріями виявляється у цьому романі письменниці.

Руйнування уявного профілю політичних режимів, яке поступово відбувалося у ХХ столітті тривало ще довго після завершення Другої світової війни, призвело, на думку американського вченого А.Гайссена, до зміщення акценту «з теперішнього майбутнього на теперішнє минулого»[17, с.11]. Яскравим зразком цього і стала поява численних міждисциплінарних досліджень, спрямованих на аналіз посттравматичних синдромів, історій генодидів та їх втілення у різних символічних системах. Появу такої зміни можна простежити й у творчості Докії Гуменної. У романі «Хрещатий яр» апофеоз розчарування оманливою дійсністю втілюється у рядках: «Ми – всі сліпці. Бредемо у майбутнє навпомацки. Зрячі тільки в минуле» [9, с.395]. Це тема ще глибше розробляється у мемуарах «Дар Евдоїтеї», фінальним висновком яких стає надання привілейованості теперішньому: «Тож минулого нема, бо воно вже минуло, майбутнього нема, бо воно вже зовсім не таке, як ми його уявляємо. Майбутнє – «царство небесне», недосягне навіть уяві. Реальне – оцей день, оця хвилина, що зараз стає «минулим»» [3, с.504]. Тобто лише у 1972 році, яким датується час написання мемуарів Гуменна врешті робить вибір на користь реального часу, руйнуючи прив'язаність до елегійного плекання минулого.

Отже, динаміка пам'яті у творчості Д.Гуменної демонструє, як поступово домінування минулого, а разом з ним і ностальгії, змінюється на ілюзорне сподівання на майбутнє, і зрештою на усвідомлення цінності теперішнього. Романи письменниці, попри спрямованість на відтворення індивідуального досвіду, апелюють до колективних травм Голодомору і Голокосту та вперше здійснюють прирівнювання сутності злочинів, окреслюють специфіку розуміння цих подій через призму воєнного і післявоєнного часу і виформовують новий підхід до національної пам'яті як пам'яті багатоспрямованої, тобто відкритої до сприйняття інших досвідів. Письменниця як очевидець тоталітарних режимів у дії намагається ретранслювати отримані враження у художніх і документальних жанрах, залишаючи риторичні питання для реципієнта, який сам повинен шукати відповіді. Тому аналіз творчого доробку Д.Гуменної у контексті української культурної пам'яті та еміграційної літератури ще залишається великим простором для теоретико-практичних досліджень.

Література

1. Артеменко Ю. Докія Гуменна повертається на Батьківщину / Юрій Артеменко. – Воронеж, 2006. – 70с.
2. Ассман. А. Длинная тень прошлого. Мемориальная культура и историческая политика [Электронный ресурс]// Аляйда Ассман; [пер. Б.Хлебникова]. – Режим доступа: <http://files.eshkolot.ru/assmann.pdf>.
3. Гуменна Д. Дар Евдотеї. Испит Пам'яті. Кн.1. Київські кручі. Кн.2. Жар і крига / Докія Гуменна. – К.: Дніпро, 204. – 502с.
4. Гуменна Д. Діти Чумацького Шляху: роман у 4 кн. / Докія Гуменна. –Кн.2– Нью-Йорк, 1983. – 172с.
5. Гуменна Д. Діти Чумацького Шляху: роман у 4 кн. / Докія Гуменна. –Кн.3. – Нью-Йорк: Науково-дослідне товариство української термінології, 1983. – 151с.
6. Гуменна Д. Діти Чумацького Шляху: роман у 4 кн. / Докія Гуменна. –Кн.4. – Нью-Йорк: Науково-дослідне товариство української термінології, 1983. – 217с.
7. Гуменна Д. Золотий плуг / Докія Гуменна. – Нью-Йорк, Об'єднання Українських Письменників «Слово», 1968. – 291с.
8. Гуменна Д. Скарга майбутньому / Докія Гуменна. – Нью-Йорк: Об'єднання Українських Письменників «Слово», 1964. – 325с.
9. Гуменна Д. Хрещатий Яр / Докія Гуменна. – Нью-Йорк : Об'єднання Українських Письменників «Слово», 1956. – 489с.
10. Захарчук І. Від травми до сповіді: культурологічні проєкції українського нарративу війни / Ірина Захарчук // Перехресні стежки українського маскулінного дискурсу: Культура і література ХІХ – ХХІ століть / А.Матусяк [ін.]; за ред. А. Матусяк. – Київ: Laugus, 2014. – с.178-220.
11. Пепа В. Воскресіння Докії Гуменної / Вадим Пепа // Гуменна Д. Дар Евдотеї. Испит Пам'яті. Кн.1. Київські кручі. Кн.2. Жар і крига / Докія Гуменна. – К.: Дніпро, 204. – с.5-18.
12. Погрібний А. Повернення Докії Гуменної / Анатолій Погрібний // Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ століття: У 3 кн. – К.: Дніпро, 1994. – Кн. 1. – ст.444-452.
13. Хальбвакс М. Коллективная и историческая память / Морис Хальбвакс // Неприкосновенный запас. – 2005. – № 2- 3. – С. 8-27.
14. Boym S. The Future of Nostalgia [Электронный ресурс]// Svetlana Boym. – Режим доступа: <https://sculptureatpratt.files.wordpress.com/2015/07/svetlana-boym-the-future-of-nostalgia.pdf>.
15. Caruth C. Unclaimed experience: trauma, narrative, history/ Cathy Caruth. – United States of America: The Johns Hopkins University Press Baltimore and London, 1996. – 154p.
16. Erll A. Memory in Culture / Astrid Erll; [translated by S.B.Young]. –UK:Palgrave Macmillan, 2011. – 209p.
17. Hussen A. Present Pasts: Urban palimpsests and the Politics of Memory/ Andreas Huyssen. – Stanford, California: Stanford University Press, 2003. – 177p.
18. Margalit A. The Ethic of Memory / Avishai Margalit. – London: Cambridge University Press, 2002. – 227p.
19. Rothberg M. Multidirectional Memory: Remembering the Holocaust in the age of decolonization / Michael Rothberg. – Stanford, California: Stanford University Press, 2009. – 379p.

Наталья Довганьч**«МИ – ВСІ СЛІПЦІ. БРЕДЕМО У МАЙБУТНЄ НАВПОМАЦЬКИ. ЗРЯЧІ ТІЛЬКИ В МИНУЛЕ»:
ДИНАМИКА ПАМ'ЯТИ В РОМАНІСТИКЕ ЕВДОКІИ ГУМЕННОЇ**

Аннотация. В статье проанализирована специфика трансформации памяти в романах «Дети Млечного Пути», «Крещатый Яр», «Золотой плуг», «Жалоба будущему», обнаружено авторскую интерпретацию Голодомора и Холокоста и их влияние на воспоминания писательницы, исследовано рецепцию прошлого на различных временных промежутках.

Романистика Евдокии Гуменной рассматривается как уникальный нарратив военного времени, центральной проблемой которого становится взаимозависимость индивидуальной и коллективной памяти, обработки травмы и преодоления ностальгии. Особое внимание обращено на сравнение мемуаров «Дар Евдотеи» с сюжетной основой романов писательницы. Исследование позволяет проследить, как творчество Д.Гуменной расширяет тематические особенности украинского эмиграционного романа второй половины ХХ века.

Ключевые слова: память, ностальгия, травма, репрезентация прошлого, национальная идентичность.

Nataliia Dovahnych

'ALL OF US ARE BLIND. WE GO GROPINGLY TOWARDS THE FUTURE. ABLE TO SEE ONLY IN THE PAST': DYNAMICS OF MEMORY IN THE NOVELS OF DOKIIA HUMENNA

Annotation. The article provides analysis of specific features of transformation of the memory in novels 'Dity Chumatskoho Shliakhu', 'Khreshchatyi Yar', 'Zoloty pluh', 'Skarha maibutnomu', defines author's interpretation of Holodomor and Holocaust and their impact on the memories of the writer, investigated reception of the past at various time intervals.

Dokiia Humenna's novels are regarded as a unique narrative of the wartime with the central problem of interdependence of individual and collective memory, processing of trauma and overcoming nostalgia. Special attention is paid on comparison of memoirs 'Dar Yevrotei' with storyline basis of the writer's novels. The study allows to observe as Dokiia Humenna creativity expands thematic features of the Ukrainian emigrational novel of the 2nd half of the XX century.

Keywords: memory, nostalgia, trauma, representation of the past, national identity.

Стаття надійшла до редакції 29.08.2016 р.

© *Довганич Наталія Анатоліївна* – аспірант кафедри теорії літератури та порівняльного літературознавства Львівського національного університету імені Івана Франка.